

DOI: [10.32702/2307-2156-2019.4.43](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.4.43)

УДК 351.82:339.54

V. V. Ksendzук,
к. е. н., доцент,
Державний університет «Житомирська політехніка»
ORCID ID: 0000-0001-7670-7350

ВПЛИВ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ НА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

V. Ksendzук
PhD in Economics, Associate Professor,
Zhytomyr Polytechnic State University

THE INFLUENCE OF THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF FOREIGN TRADE ON THE FORMATION OF THE STATE FOREIGN TRADE POLICY OF UKRAINE

Враховуючи історичний розвиток зовнішньої торгівлі в Україні, прослідковано неузгодженість та вагому відмінність від основних етапів розвитку міжнародних торговельних відносин. В світі виділено цикли «меркантилізм – лібералізм – протекціонізм – ліберальна глобалізація – неопротекціонізм», за якими відбувався розвиток зовнішньоторговельної політики. В Україні, починаючи від зародження зовнішньоторговельних відносин до здобуття незалежності, основним напрямом державного управління зовнішньою торгівлею залишався протекціонізм. Це вплинуло на розвиток державної зовнішньоторговельної політики та стало однією з причин відсутності комплексного механізму державного управління в умовах ліберальної глобалізації. Отримані результати проведеного дослідження обґрунтовують те, що держава повинна розвивати внутрішній ринок виробництва товарів та надання послуг, що сприятиме отриманню високого конкурентоспроможного місця в міжнародній системі торговельних відносин. Для країни, що розвивається, якою на сьогодні є Україна, найвідповіднішим варіантом є поєднання протекціоністських заходів та реалізація ліберального руху товарів і послуг.

The state foreign trade policy is characterized by a set of alternatives for choosing its most favorable and acceptable for a particular country conditions of formation and implementation. For the purposes of forming an effective foreign trade policy, it is expedient and reasonable to analyze the historical aspects of foreign trade in the world of these theories of international economic relations, which are used in practice during economic development and affect the further development of countries.

The purpose of the article is to review the historical aspect of foreign trade in Ukraine and outline its impact on the formation of the main directions of state foreign trade policy.

The stages of development of foreign trade activity and transformational experience of realization of mechanisms of public administration in the sphere of foreign trade policy are analyzed. The historical development of changes in the process of formation and implementation of foreign trade policy has shown that we can distinguish two main types of policy on public management of foreign trade relations - liberalism and protectionism.

The article identifies the trajectories of foreign trade policy development (in the periods of IV-XIV centuries, XV-XVIII centuries, XIX centuries - the beginning of World War I, 1920-1930, the second

half of the XX century - the end of the XX century. , the beginning of the twentieth century - to this day) in the world and in Ukraine in the historical context, which had an impact on the formation of the principles of state management of foreign trade. There are inconsistencies and significant differences from the main stages of development of international trade relations. In particular, if in the world (in particular, in Europe) there are cycles (mercantilism - liberalism - protectionism - liberal globalization - neoprotectionism), which were the development of foreign trade policy, in Ukraine, from the emergence of foreign trade relations to independence, the main direction remained protectionism of public administration in foreign trade. This influenced the development of foreign trade policy and became one of the reasons for the raw material nature of export operations, the dependence of the national market of goods and services on imports and the lack of a comprehensive mechanism of public administration in the context of liberal globalization.

Given the results of the study, we can conclude that the state must first develop the domestic market for innovative goods and services, which will contribute to obtaining a highly competitive place in the international system of trade relations. Thus, for a developing country such as Ukraine today, the most appropriate option is a combination of protectionist measures and the implementation of a liberal movement of goods and services.

Ключові слова: державна зовнішньоторговельна політика; зовнішня торгівля; лібералізм; протекціонізм; Україна.

Keywords: state foreign trade policy; legislative bodies; executive bodies; Ministry for Development of Economy; Trade and Agriculture; Ministry of Foreign Affairs.

Постановка проблеми. Роль держави та рівень її втручання в зовнішньоторговельні відносини проявляється через застосування відповідних механізмів державного управління. Актуальність напрямів розвитку та особливостей формування економічної політики країни щодо виходу на зовнішні ринки товарів і послуг має важливе значення для відкритих економік. Адже кожна країна незважаючи на глобалізаційні процеси та принципи міжнародної торгівлі, які встановлюються міжнародними торговельними організаціями, має закрити ряд питань пов'язаних з національною безпекою. Тому лібералізаційний вплив зовнішньої торгівлі не повинен перешкоджати в досягненні забезпечення безпеки суспільства, а разом і з тим, сприяти отриманню відповідного рівня добробуту та переваг від участі в міжнародних економічних відносинах.

Україна з 2008 року є повноправним членом Світової організації торгівлі, що відкриває можливості для диверсифікації зовнішньоторговельних операцій, покращення відносин з іншими країнами-членами організації, участі країни у формуванні та узгодженні правил доступу до ринків і використання передбаченого СОТ механізму врегулювання спорів для усунення непорозумінь між державами-членами СОТ.

Для цілей формування ефективної зовнішньоторговельної політики доцільним та обґрунтованим є аналіз історичних аспектів розвитку зовнішньої торгівлі саме в світлі тих теорій міжнародних економічних відносин, які застосовувались на практиці під час розбудови економіки та впливали на подальший хід розвитку країни.

Метою даного дослідження є розглянути історичний аспект розвитку зовнішньої торгівлі в Україні та окреслити її вплив на формування основних напрямів державної зовнішньоторговельної політики в різні історичні періоди часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі питання історичного розвитку державної зовнішньоторговельної політики вивчали такі науковці, як: Грималюк А., Дроздова Г.М., Квач Я., Небрат В.В., Павлович-Сенета Я.П., Покотило Т.В. та інші. В своїх наукових публікаціях автори виокремлювали етапи розвитку зовнішньої торгівлі в Україні, наводили переваги і недоліки різних режимів впливу держави на формування зовнішньоторговельних відносин тощо.

Виклад основного матеріалу. Небрат В.В. вважає, що «історичний досвід має фундаментальне значення з багатьох причин. Насамперед, він дає можливість зрозуміти, чому одні зміни породжують інші, як минуле детермінує майбутнє, тобто фактично тільки аналіз і узагальнення історичного досвіду дозволяють відкрити закономірності суспільного розвитку» [4]. В такому аспекті здійснює дослідження Покотило Т.В. [6], вивчаючи основні етапи становлення та історичного розвитку державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Науковці характеризують розвиток зовнішньоторговельної політики через епохи становлення та розвитку зовнішньоекономічної діяльності [1]:

- епоху радянських років (1918-1987 рр.);
- роки перебудови (1987-1991 рр.);
- період реформування і розвитку зовнішньоекономічної діяльності і її управління в Україні як суверенної держави (1991 р. до цього часу).

«Вітчизняний історичний досвід підтверджує, що сама по собі зовнішня торгівля не створює успішної економіки. Навпаки, за певних умов її стимулювання та активізація можуть сприяти збереженню і відтворенню віджигих інститутів і всієї неефективної економічної моделі» [4].

Проаналізувавши етапи розвитку зовнішньоторговельної діяльності та трансформаційний досвід реалізації механізмів державного управління в сфері зовнішньоторговельної політики, побудовано траєкторії розвитку зовнішньоторговельної політики в світі та в Україні в історичному контексті, враховуючи рівень втручання держави в регулювання зовнішньої торгівлі (табл. 1, рис. 1).

Таблиця 1.

Траєкторії розвитку зовнішньоторговельної політики в світі та в Україні в історичному контексті

Період	Світ		Україна	
	Вид зовнішньоторговельної політики	Особливості реалізації	Вид зовнішньоторговельної політики	Особливості реалізації
IV-XIV ст.	зовнішня торгівля не має важливого значення та не розвивається			
XV- XVIII ст.	політика торгового протекціонізму, що обґрунтовувалася положеннями меркантилізму (головним критерієм багатства народу є кількість золота у країні)	високі митні збори на закордонні товари і звільнення від податків, а іноді й субсидування власного експорту	з боку держави (Гетьманщина, Російська імперія, Австрійська імперія) методи державного управління безпосередньо не застосовувались	занепад промисловості та торгівлі. Основна діяльність – виробництво с/г продукції здебільшого на внутрішні ринки
XIX ст. – початок I світової війни	економічний лібералізм, тобто зведення до мінімуму державного втручання в економіку; принцип порівняльних переваг (Д. Рікардо)	стрижнем світової торгівлі був експорт бавовни з півдня США до Англії. Британія стала домінуючою промислово-торговельною країною	безпосереднє втручання держави (СРСР) в регулювання зовнішньоторговельних відносин України	кризове становище системи фінансів, промисловості, і як наслідок, торгівлі; держава в централізованому порядку керувала зовнішньоекономічною діяльністю як частиною народногосподарського комплексу; експортосировинна спрямованість зовнішньої торгівлі
1920-1930 рр.	посилення політики протекціонізму ще більше посилювалося з початком «Великої депресії» 1929-1933 рр., коли провідні індустриальні країни намагалися шляхом протекціоністської політики подолати перевиробництво, позбувшись від надлишку товарів, і тим самим перекласти на інші країни тягар кризи	процес концентрації виробництва, заснований на укрупненні підприємств, який в кінці століття призвів до панування монополістичних об'єднань на більшості промислових ринків		
друга половина XX ст. – кінець XX ст.	переважаючою стала ліберальна тенденція, що досягла свого апогею в умовах глобалізації	перевагами вільної ринкової економіки користувалися здебільшого розвинені країни	політика лібералізму	незалежність України дозволила повністю використати переваги вільної торгівлі та принципів лібералізму в зовнішній торгівлі; перехід до ринкових засад економіки; переорієнтація з ринків СНД на європейські; прийнято Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»
початок XX ст. – до сьогодні	політика неомеркантилізму	максимальне стимулювання експорту, політика заниження курсу національної валюти	політика лібералізму із застосуванням нетарифних методів протекціонізму	просвітопейський вектор розвитку зовнішньоторговельної діяльності; сприяння участі країни в глобальних ланцюгах доданої вартості

Джерело: складено на основі аналізу даних [4, 2].

Як бачимо, тенденції розвитку процесів державного регулювання в Україні не йшли в одному напрямі з світовими особливостями. Адже, коли в світі в XIX ст. панував економічний лібералізм, що передбачав зведення до мінімуму державного втручання в економічні процеси і, зокрема, зовнішню торгівлю, в Україні, яка була в той час в складі Російської імперії, зовнішня торгівля розвивалась під жорстким контролем державних органів влади та мала сировинний характер. Це і стало підставою формування зовнішньоторговельних відносин незалежної України, яка в 1991 році вперше за всю історію свого існування почала будувати відкриту ринкову економіку та влилася в

глобалізаційні процеси з іншими країнами світу, які на той час вже мали певний досвід в формуванні та реалізації зовнішньоторговельної політики лібералізму.

«В результаті проголошення незалежності України, демократичних та економічних ринкових реформ відбулася перебудова соціалістичного устрою з його державною плановою економікою й ліквідація державної монополії зовнішньої торгівлі. Внаслідок цього держава в особі органів публічного адміністрування здійснює не пряме керівництво зовнішньоторговельними відносинами, а лише їх регулювання, цілеспрямоване упорядкування, за допомогою визначених нормативно-правовими актами методів» [5].

Як зазначають науковці, «перед Україною постала комплексна проблема опрацювання моделі участі у світових господарських процесах. Стратегічною метою є створення відкритої економіки та загальноєвропейська економічна інтеграція» [5]. Клименко Л.В вважає, що «трансформація зовнішньої політики України має вирішувати два основних завдання: сприяти оптимальному розподілу факторів виробництва та забезпечувати економічне зростання національної економіки» [3].

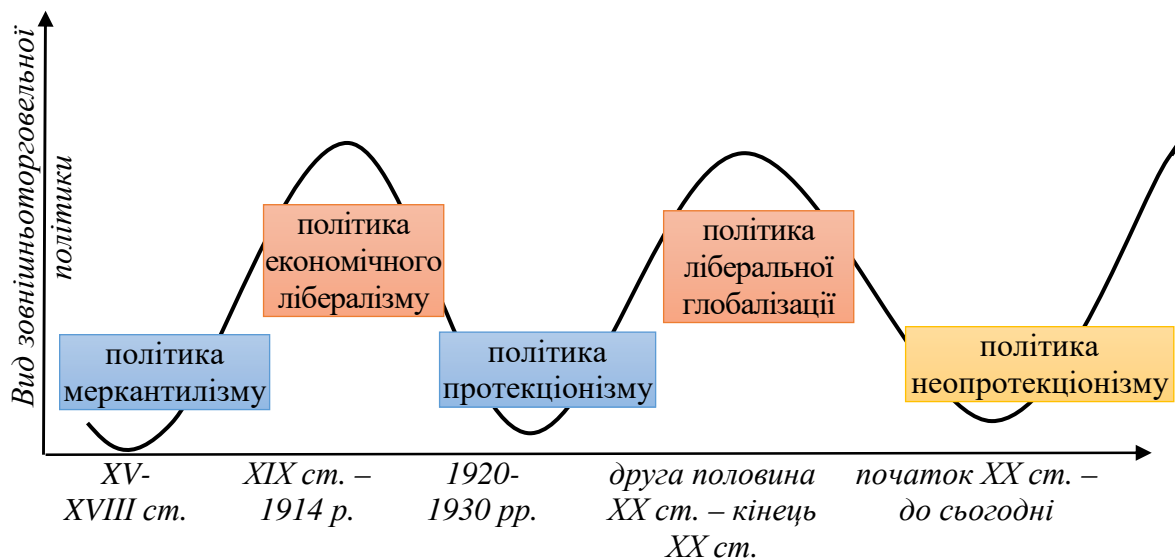

Рис. 1. Цикли зовнішньоторговельної політики в світі в розрізі історичних тенденцій

Аналіз тенденцій історичного розвитку та змін в процесі формування і реалізації зовнішньоторговельної політики показав, що можна виокремити два основні види політики щодо державного управління зовнішньоторговельними відносинами країни. Зокрема, до них відносяться: лібералізм та протекціонізм. Однак, крім цього, існує безліч їх модифікацій, які мають більше чи менше переважання одного з виду політики.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Державна зовнішньоторговельна політика характеризується сукупністю альтернатив щодо вибору її найбільш сприятливих та прийнятних для конкретної країни умов формування та реалізації. В ході дослідження ідентифіковано траєкторії розвитку зовнішньоторговельної політики в світі та в Україні в історичному контексті, які мали вплив на формування принципів державного управління зовнішньоторговельною діяльністю.

Враховуючи історичний розвиток механізмів державного управління зовнішньоторговельною діяльністю в Україні, прослідковано неузгодженість та вагому відмінність від основних етапів розвитку міжнародних торговельних відносин. Зокрема, якщо в світі (зокрема, в Європі) виділено цикли (меркантилізм – лібералізм – протекціонізм – ліберальна глобалізація – неопротекціонізм), за якими відбувався розвиток зовнішньоторговельної політики, то в Україні, починаючи від зародження зовнішньоторговельних відносин до здобуття незалежності, основним напрямом державного управління зовнішньою торгівлею залишався протекціонізм. Це вплинуло на розвиток зовнішньоторговельної політики та стало однією з причин сировинного характеру експортних операцій, залежності національного ринку товарів і послуг від імпорту та відсутності комплексного механізму державного управління в умовах ліберальної глобалізації.

Враховуючи отримані результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що держава повинна перш за все розвивати внутрішній ринок виробництва інноваційних товарів та послуг, що сприятиме отриманню високого конкурентоспроможного місця в міжнародній системі торговельних відносин. Таким чином, для країни, що розвивається, якою на сьогодні є Україна, найвідповіднішим варіантом є поєднання протекціоністських заходів та реалізація ліберального руху товарів і послуг.

Список літератури.

1. Дроздова Г.М. *Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства*: навч. посіб. К.: ЦУЛ, 2002. 171 с.
2. Квач Я., Грималюк А. Еволюція міжнародної торгівлі. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 4. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2017/04\(93\)/04.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2017/04(93)/04.pdf)
3. Клименко Л.В. Механізм державного управління зовнішньоторговельною діяльністю аграрного сектора економіки України. 2013. №2. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/2_2013/3.pdf

4. Небрат В.В. Історичний вимір трендів зовнішньоекономічної політики. *Економіка України*. 2017. № 5-6. С. 151-169.

5. Павлович-Сенета Я.П. Загальна характеристика й історичні форми державної політики у сфері державної митної справи. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/04_2017/30.pdf

6. Покотило Т.В. Історичний аспект розвитку державного регулювання інвестиційної діяльності. *Державне будівництво*. 2007. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2007_2_8.pdf

References.

1. Drozdova H.M. (2002), *Menedzhment zovnishn'oekonomichnoi diial'nosti pidpriemstva* [Management of foreign economic activity of the enterprise], TsUL, Kyiv, Ukraine.

2. Kvach Ya., Hrymaliuk A. (2017), "Evolution of international trade", *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*. vol. 4. available at: [http://zt.knute.edu.ua/files/2017/04\(93\)/04.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2017/04(93)/04.pdf)

3. Klymenko L.V. (2013), "Mechanism of state management of foreign trade activity of the agrarian sector of the economy of Ukraine", *Agrosvit*, vol. 2. available at: http://www.agrosvit.info/pdf/2_2013/3.pdf

4. Nebrat V.V. (2017), "Historical dimension of foreign economic policy trends" *Економіка України*. vol. 5-6. pp. 151-169.

5. Pavlovych-Seneta Ya.P. (2017), "General characteristics and historical forms of state policy in the field of state customs" *Naukovyj visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. vol. 4. available at: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/04_2017/30.pdf

6. Pokotylo T.V. (2007), "Historical aspect of development of state regulation of investment activity". *Derzhavne budivnytstvo*. vol. 2. available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2007_2_8.pdf

Стаття надійшла до редакції 19.04.2019 р.